

نوشته زیر شاید آخرین نوشته‌ای باشد که روانشاد دکتر حسین داوری آشتیانی در پی آماده‌سازی و انتشار آن بود و متأسفانه فرصت نیافت که آن را به پایان رساند. افزودن منابع و اصلاح برخی عبارات و تعبیرها و نیز تجدید نظر در بعضی مطالب مسلماً در قصد و نیت نویسنده فقیه بوده است و چنانچه مجال می‌یافت، بی‌تردید به آنها می‌پرداخت. با این همه، از آنجا که این آخرین کار او حاوی نکات خواندنی است، کم‌وبیش به همان صورت اولیه با واژه‌های خاص منتشر می‌شود تا مخصوصاً از ایشان یاد شده باشد.

زبان‌شناسی و اطلاع‌رسانی

حسین داوری آشتیانی

پیش از آغاز کردن این گفتار ناگزیرم این نکته بسیار مهم را یاد آور گردم که کاربرد و رواج اصطلاحات نسنجیده، که بیشتر از راه ترجمه‌های شتاب‌آمیز انجام می‌گیرد، برای خواننده یا شنونده مایه گمراهی یا دست‌کم القای مفاهیم مبهم و معانی نارسا می‌گردد. و از آن جمله است اصطلاح اطلاع‌رسانی که ترجمه Information Science (دانش آگهش) است. امروز دیگر نباید Knowledge و data، Information را واژه‌های مترادف پنداشت. اطلاع‌رسانی، که در زبان فارسی به مفهوم کلی آگهش‌پردازی به کار می‌رود، تنها بخشی از این دانش گسترده نوین است. چنانکه داده‌رسانی^۱ و داده‌آمایی^۲ بخشهایی از داده‌پردازی هستند. در این گفتار نیز به گونه‌ای نشان داده خواهد شد که بی‌دسترسی به یک واژگان علمی و اصطلاحی سازمان‌یافته (زبان‌دانش) دست یافتن به پیشرفت و توسعه، به معنی راستین آن، خواب و خیالی بیش نخواهد بود.

1. data transmission.

2. data preparation.

۱- درآمد

دادوستد آگاهیها بیش از هر چیز از راه زبان انجام می‌گیرد. در فرایند آگاهی رسانی - که هسته بررسیهای بنیادی دانش آگهش را تشکیل می‌دهد - از بیشتر ویژگیها و تواناییهای زبان با برگزینش واژه‌ها و اصطلاحات بجا بهره‌جویی می‌گردد. از این رو، این رشته با اصطلاح‌شناسی وابستگی نزدیکی دارد؛ زیرا این دو دانش به بررسی متنهای زبانهای ویژه^۱ می‌پردازند و راه یگانه‌ای را در می‌نورددند. تا پیش از فراگیر شدن و بهره‌جویی همگانی از رایانه (کامپیوتر)، وابستگی میان این دو تا اندازه‌ای پنهان بود و پژوهشگران انگشت‌شماری به پژوهش در هر دو رشته می‌پرداختند. اینک که دسترسی به رایانه همه‌گیر و آسان گردیده، این پیوستگی در بخشهای آموزشی و پژوهشی که با داده‌پردازی^۲ سروکار دارند به شیوه‌ای پویا بارور و آشکار گردیده است. با این همه، کارشناسان بسیاری را می‌توان یافت که هنوز از وجود دانش اصطلاح‌شناسی آگاهی ندارند.

آگهش‌پردازی یا اطلاع‌رسانی، در گسترده‌ترین مفهوم، در برگیرنده کارهای گردآوری، نگهداری، بازیابی، و رساندن و گرفتن اطلاعات است. از این رو، این دانش در برنامه‌ریزی‌های علمی و فرهنگی نقشی سرنوشت‌ساز دارد. چنانکه یاد شد، زبان چون ابزار بنیادی انتقال آگاهیهاست، ناگزیر این رشته باید وابستگی آگاهیها را با نشانه‌های زبانی و جستارهای زبان‌شناختی بررسی نماید. در سازگان (سیستم)های آگهش‌پردازی، برای ایجاد ارتباط کارا میان فرآوردنگان و به‌کاربرندگان آگاهی و دادوگرفت آن، باید یافته‌ها و نوشته‌ها به شیوه‌ای واکاوی و بازنمایی شوند تا هماهنگی و همسازی میان گواهِ (هرگونه مدرک آگاهی‌دار)های بایگانی شده و پرسش‌فرانهاد به‌دست آید. این کار با بهره‌جویی از شماری از اصطلاحات و دستورهای که به نام

"زبانهای نمایه"^۱ شناخته شده، انجام می‌گیرد. نوآوریهای فن شناختی و به‌بازار آمدن رایانه‌های گوناگون آرمانها و گرایشهای همانند، اصطلاح‌شناسان و گواهی‌پردازان (دکومان‌تالیست‌ها) را به زمینه‌های پژوهشی یکدیگر فراخوانده و این همکاری را از ارزشی ویژه برخوردار گردانیده است. بیشتر آنچه می‌بایست در کاربرد روشهای رایانه‌ای خودکار در دانش آگهش بررسی شود، اکنون در شمار پژوهشهایی یاد می‌گردد که اصطلاح‌شناسان برای دستیابی به آگاهیهای تازه در زمینه برپا کردن بانکهای اصطلاح شناختی به آنها پرداخته و به پیشرفتهای چشمگیری رسیده‌اند. اینان راه را برای دانشهای دیگر، بویژه برای آگاهی‌رسانی و گواهی‌پردازی^۲ پیروزمندانه گشوده‌اند. یادآور می‌گردد که کتابداری، کتاب‌شناسی و کتاب‌پژوهی بخشی از این کار و کُنشها را تشکیل می‌دهد و از این رو، بیشتر کتابداران نوین بجا یا نابجا متولیان اطلاع‌رسانی گردیده‌اند.

۲- گواهی‌پردازی (دکومان‌تالیسیون)

گواهی‌پردازی دانش و اکاوی محتوای گواهی‌ها (مدارک و اسناد) و سازمان‌دهی آن در چارچوب گروهی از اصطلاحات نمایه‌ای یا نمودگرهاست، به شیوه‌ای که جویندگان آگاهیها بتوانند پرسشهای خود را با گواهی‌های در دسترس همگام سازند و پاسخ خود را بی‌از دست دادن و نادیده گرفتن گواهی‌ای در آن باره، به آسانی بیابند؛ این کار از دو راه انجام پذیر است:

الف - واکاوی و بازنمود محتوای گواهی و بازیافت پذیرکردن آن با خود نوشته (متن اصلی) یا چکیده یا نام جانشین شده آن بی‌دگرگونی زبانی و آماده‌سازی آن.

ب - بازنمود گواهی به یاری گونه‌ای آماده‌سازی از راه بهره‌جویی از نوشته یا چکیده یا نام (عنوان) آن و گزینش کلیدواژه و نمایه واژه‌ها و واپاد (کنترل) زبانی آنها.

در شیوه نخست، زبان نمایه همچون زبان روزانه و معمول است. در شیوه دوم،

1. indexing languages.

2. documentation.

زبانی کم‌وبیش ساختگی به کار می‌رود. وظیفه کارشناسان آگاهی‌رسانی ایجاد وابستگی میان واژگان گواهِ و واژگان سازگان آگهش و جویندگان آگاهی است. از این رو، بررسی‌های زیر باید از دیدگاه اصطلاح‌شناسی انجام گیرد:

در بررسی زبان شناختی و اصطلاح‌شناختی نوشته‌ها با این پرسش روبرو هستیم که در فرایند تحلیل کدامیک از بخشها یا واژه‌ها با چه ویژگی‌های معنایی و نحوی برگزیده شده‌اند. پیش از هر چیز لازم است به واژگان پیردازیم، زیرا اصطلاحات به کار برده شده در یک مدرک یا یک کتاب نمایانگر چیستی جستارهای آن است. برای بررسی زبانهای ویژه، روشهای دانش مفهوم‌شناسی کارسازتر از روشهای دیگر است.

اصطلاح‌شناسی اینک به ابزارهای کارآمد بسیاری، از جمله مفهوم‌شناسی، دست یافته است که هم به مترجمان و هم به کارشناسان آگاهی‌رسانی و کتابداری در چیره شدن بر دشواریهای نوشته‌های بیگانه یاری می‌رساند. این ابزارها به نام واژگانهای معرف^۱ شناخته شده‌اند، یعنی برای آماده‌سازی این ابزارها باید به فراهم آوردن تعریفهای بایسته پرداخت تا بتوان جایگاه هر مفهوم را در سازگان (سیستم) مفهومی وابسته به آن بازیافت.

۳- انفجار اطلاعات

امروز در دوره‌ای زیست می‌کنیم و سده‌ای را پشت سر می‌گذاریم که در آن با افزایش آزارنده‌ای از مدرکهای چاپی و رسانه‌های گوناگون دیداری و شنیداری و دستگاههای کوچک و بزرگ داده‌پردازی سروکار داریم، بدان سان که سخن بر سر تراکش آگهش (انفجار اطلاعات) است. پیشرفتهای برق‌آسا در ساختن سازپار^۲ و سازگانهای پیچیده و تا اندازه‌ای ارزان داده‌پردازی، همگانی شدن پایگاههای آگهش و بانکهای داده‌ها را با به کارگیری ماهواره‌ها در شبکه‌ای جهانی ممکن می‌سازد. اینک

1. defining vocabularies.

2.component.

بیش از هر زمان دیگر بایسته است اصطلاحات یا زبان دانش، زبان شناسی ویژه خود را دارا باشد. اصطلاح‌شناسی، با همیاری فن شناسی رایانه‌ای و دانشهای آگهش و ارتباط‌شناسی، به پی‌ریزی گونه‌ای همبستگی فرهنگی یکپارچه جهانی پرداخته که در سراسر تاریخ دانش پیشینه‌ای ندارد. رشته‌ای که ابزار فنی و روشهای کاربردی این دانشهای میان‌رشته‌ای^۱ را فراهم می‌سازد به نام مهندسی آگهش^۲ یا فن‌شناسی دانش یا شناخت که بر پایه پژوهشهای هوش مصنوعی هستی یافته، شناسانده شده است. این رشته نه تنها با سازگانه‌های رایانه‌ای و آگاهی‌رسانی، بلکه با زبان انسان و ماشین و زبان میان ماشینها و پردازش خودکار و ترجمه ماشینی زبانها سروکار دارد. امروز با رویارویی با انبوه آگاهیها و تعیین درجه اعتبار آنها، هرگونه پژوهش کاربردی و دستیابی به معلومات بشری و چکیده نویسی آنها نیازمند یاری جستن از این فن است. به کوتاه سخن، می‌توان گفت این دانشها پیش‌نیاز همگامی با پیشرفتهای علمی و صنعتی و اقتصادی و نتیجه‌گیری از پژوهشهای فرهنگی و اجتماعی است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پښتونستان ښار علمي او مطالعاتي فریډی
پرتال جامع علوم انسانی